

Bestiari extingit

Pagès Editors publica, aquest mes de novembre, dins la col·lecció 'Lo Marraco', el llibre 'El bestiari extingit', en què el biòleg Carles Lalueza retrata, amb paraules i il·lustracions pròpies, animals increïbles però reals que l'home ha arribat a conèixer i que ara ja es troben extingits. Molts d'aquests són endemismes, nans o gegants, de les illes mediterrànies. N'anticipem dos capítols, dedicats a l'elefant nan i a l'hipopòtam nan de Xipre.

L'ELEFANT NAN DE XIPRE

Si algun concepte associem amb els elefants, aquest és el de la grandària; però en la natura tot es pot trastocar, i a Xipre i a altres illes de la Mediterrània, fa pocs mil·lennis, hi havia elefants nans.

Les illes són una mena de laboratoris on la selecció natural experimenta, creant formes úniques i jugant, segons ens sembla, amb la mida; normalment, això és conseqüència de la combinació de factors com la limitació d'espai i de recursos alimentaris disponibles, la manca de competència i depredadors i l'efecte de l'aïllament. Per als animals que queden aïllats en insularitat, només hi ha dues solucions: adaptar-se o desaparèixer.

Fins a l'arribada dels humans a les illes de la Mediterrània, hi havia tota una sèrie d'animals que haurien cridat l'atenció per la seva reducció de mida i que eren descendents d'altres que van quedar aïllats amb la pujada del nivell

del mar, després de la seva dessecació, fa uns 6 milions d'anys.

Hi havia elefants nans a les illes gregues de Kythira, Tilos, Dilos i Naxos, i a Malta, Sardenya, Sicília, Creta, Rodes i Xipre. A l'illa de Xipre, que té una superfície de 9.251 quilòmetres quadrats, és on s'han trobat les restes més abundoses i recents d'una espècie que s'ha anomenat *Elephas cypriotes*. Hi ha força dents trobades cap al nord de l'illa, i algunes més provinents d'Achna, cap al sud-est. Alguns ossos de les cames indiquen que l'elefant nan de Xipre no feia més d'1 metre d'alçada, i pesava al voltant de 200 quilograms. Això pot semblar força pes, però cal recordar que els seus avantpassats europeus, *Elephas antiquus*, pesaven unes 10 tones i feien 3,5 metres d'alçada a la creu, és a dir, que aquesta espècie insular va experimentar una reducció del 98% del seu pes. Els seus ullals també s'havien reduït proporcionalment, i eren força més corbats que els dels seus parents continentals. La troballa de restes al jaciment d'Akrotiri Aetokremnos, datades de fa només 11.000 anys, demostra que aquest increïble elefant nan era viu en l'arribada dels primers humans a l'illa, que devien ser caçadors recol·lectors que precisament els van exterminar.

Els elefants nans de la Mediterrània van donar lloc, un cop extingits, a un dels mites grecs més perdurables: els cíclops. Efectivament, sembla que els primers navegants grecs que van arribar a Sicília van trobar cranis d'aquests elefants; com que són més grans que els cranis humans, tenen les cavitats de les òrbites en posició lateral, i un gran orifici nasal central (que connecta amb la trompa), els van semblar els cranis de gegants amb un sol ull. Per això van anomenar l'illa com la terra dels cí-

clops. Quan a *L'Odissea*, Ulisses hi desembarca, es troba amb el terrible cíclop Polifem, que es menja alguns dels companys del navegant. La realitat del passat remot és, doncs, generadora de mites que perduren més que la pròpia realitat.

EL HIPOPÒTAM NAN DE XIPRE

A les illes de la Mediterrània no només hi havia elefants nans; també hi havia hipopòtams nans a l'illa grega de Kephalinia, a Sardenya, Creta, Sicília, Malta i Xipre. Novament és en aquesta darrera illa on l'hipopòtam nan (*Phanourios minor*) sembla que va perdurar més. La seva reducció de mida va ser tan dramàtica com en el cas de l'elefant; de fet, era de la mida d'un porc. L'escurçament és molt marcat en els segments distals de les extremitats (especialment en metatarsos i metacarps); aquesta mateixa tendència s'observa en altres animals nans de la Mediterrània; sembla que seria una adaptació per caminar amb més seguretat pel relleu accidentat d'aquestes illes, en detriment d'una innecessària rapidesa de locomoció (que millora biomecànicament amb l'allargament dels segments discals).

Tot i que ens pugui semblar sorprenent, la reducció de mida és un tret observat en nombrosos endemismes insulars; això és degut al fet que hi ha pocs

recursos alimentaris disponibles (i sovint són molt estacionals), i en aquesta situació una mida gran és desafavorida per la selecció, perquè requereix grans quantitats d'energia. Si, a més a més, no hi ha predadors o carnívors a l'illa, mantenir la grandària com a sistema de defensa no té gaire sentit.

El 1961, un noi anglès va descobrir una cova sobre un penya-segat, Akrotiri Aetokremnos, on hi havia una fantàstica acumulació de més de 500 esquelets d'hipopòtams nans (alguns de cremats), barrejats amb senyals de fogars i eines lítiques fetes pels humans. Les datacions per carboni 14 van indicar una antiguitat d'uns 11.400 anys abans del present. Fins llavors, es creia que l'illa de Xipre no havia estat poblada pels humans fins fa uns 9.000 anys, amb l'arribada dels agricultors neolítics del Pròxim Orient. El jaciment d'Akrotiri Aetokremnos obre la possibilitat que l'illa fos visitada abans per caçadors epipaleolítics, que haurien delmat les poblacions d'hipopòtams nans fins a l'extinció. Altres investigadors, però, no estan convençuts d'aquesta evidència, i preferixen creure que la seva desaparició va ser a causa del canvi climàtic experimentat amb l'arribada de l'Holocè.

A l'esquerra, el llibre de Carles Lalueza que aquest mes de novembre arriba a les llibreries. A la dreta, una reconstrucció d'un elefant nan, de només 90 cm d'alçada (com un gos gran), i un liró gegant, tots dos endemismes de Sicília. El dibuix és del mestre Pavel Major.

Carles Lalueza